

SPRAWOZDANIE Z BADAŃ ARCHEOLOGICZNYCH
(NADZÓR ARCHEOLOGICZNY) PRZEPROWADZONYCH
W PAŁACU W CHRZĘSNEM, GM. TŁUSZCZ., POW. WOŁOMIN

Wstęp:

Badania archeologiczne (nadzór archeologiczny) związane z osuszeniem fundamentów siedemnastowiecznego Pałacu w Chrzėsne, oraz stojącego obok dziewiętnastowiecznego spichlerza i dwudziestowiecznego budynku gospodarczego, wykonywano na zlecenie Starostwa Powiatowego w Wołominie, obecnego właściciela pałacu.

Pracami terenowymi kierowała archeolog – mgr Marzenna Kasprzycka, autorka sprawozdania. Podjęcie nadzoru archeologicznego związane było z koniecznością odsłonięcia fundamentów w celu ich osuszenia, a tym samym dawało możliwość zbadania ich konstrukcji.

Termin i zakres prac:

Prace terenowe wykonywano w dniach: 24.06.– 15.07.2009 r. Objęły one fundamenty pałacu, spichlerza i budynku gospodarczego.

Położenie i rys historyczny miejscowości

Fizjograficznie Chrzėsne położone jest na Równinie Wołomińskiej, która leży na wschód od Kotliny Warszawskiej i na południe od Doliny Dolnego Bugu, zajmując powierzchnię około 1920 km². W podłożu równiny, w jej części zachodniej występują iły wstęgowe, stanowiące surowiec dla cegielni, eksploatowany intensywnie od

stukilkudziesięciu lat. W gminie Klembów jest rezerwat leśny „Dębina” (50,4 ha), pod Wołominem rezerwat ptasi „Grabicz” (29,3 ha), w gminie Jadów rezerwat torfowy „Śliże” (44,3 ha). Równina wznosi się łagodnie w kierunku południowo-wschodnim ku Wysoczyźnie Kałuszyńskiej, z której spływają dopływy Narwi i Bugu: Struga, Czarna, Rządza, Osownica i Liwiec. Równina Wołomińska jest krainą rolniczą z małym udziałem lasów, co ją różni od przyległej Doliny Dolnego Bugu. Chrzesne obecnie należy do gminy Thuszcz, pow. wołomiński, woj. mazowieckie. Do dóbr Chrzesne należał kiedyś także park o powierzchni 6,3 ha.

Na jego terenie znajdował się staw bezodpływowy o powierzchni 2 arów. Zarówno staw, jak i jego odnogi są zamulone i zarośnięte trawą. Oprócz pałacu, w parku znajduje się dwudziestowieczny budynek gospodarczy, oraz dziewiętnastowieczny spichlerz.

Przywilej na wieś Chrzesne, nadał w 1525 r. książę Janusz Mazowiecki, księdzu Janowi Wojsławskiemu, jako zasadzcy, Już w 1533 r. na Chrzesnem wykonano frymark. Majątek ten przechodzi do stołu królewskiego, a w zamian za niego Zygmunt Stary oddaje Wojsławskiemu wieś królewską Janowo, ze starostwa Łomżyńskiego. W 1550 roku Chrzesne zostało oddane w dzierżawę biskupowi plockiemu, Andrzejowi Noskowskiemu. Lustracja dóbr królewskich dokonana w 1565 roku we wsi i folwarku Chrzesne, stwierdziła istnienie dworu i folwarku dobrze zbudowanego, a przy dworze istnienie niewielkiego ogrodu.

Kolejna lustracja, przeprowadzona w 1569 roku wykazała, że frymark jest niekorzystny dla króla, a więc - frymark upadł. Dekret sejmowy z 29 VII.1569 r. przysądził Chrzesne Wojsławskim, potwierdzając zarazem przywilej księcia Janusza Mazowieckiego. Do intramisy Wojsławskich na Chrzesnem, nie dopuścili jednak Florian i Andrzej Noskowscy – dotychczasowi właściciele.

W 1570 roku przywilej na Chrzęsne otrzymał podkomorzy drohicki Stanisław Chądzyński. Przy intromisji Chądzyńskiego okazało się, że cały dobytek ruchomy i nieruchomy Wojsławscy przewieźli do swego majątku.

Następnie dekretem królewskim z 1571 roku Wojsławcy zostali jednak reintegrowani do dóbr Chrzęsne, które pozostały w posiadaniu rodziny do 1623 roku.

W 1623 roku majątek nabył Stefan Dobrogost Grzybowski podkomorzy warszawski, starosta Warszawski, a od 1625 roku kamieńczykowski, poseł na Sejm w latach 1627, 1631 i 1632. W 1634 roku został kasztelanem lubelskim.

W 1635 roku buduje pałac w Chrzęsnem, którego założenie jest wzorowane na pałacu w Nieborowie i zredukowanym schemacie willi.

Nowy budynek mógł być wzniesiony na miejscu starego dworu Wojsławskich.

W rodzinie Grzybowskich Chrzęsne pozostawało do 1735 roku. Po bezpotomnej śmierci ostatniego z nich, Józefa Dziedzica Mostówki, starosty Sulejowskiego, Chrzęsne oddziedziczyła jego siostra Urszula, wówczas już żona Remigiusza Skarbka Kielczewskiego. Po jej śmierci w 1744. r. Chrzęsne otrzymał Jan Skarbek Kielczewski, stolnik Urzędowski.

W 1755 roku dobra te nabywa Teodor Szydłowski, a już w 1762 r. Antoni Pac, pisarz Wielkiego Księstwa Litewskiego, następnie dziedziczy je jego - syn Michał Pac, starosta Borciański.

W 1781 r. Chrzęsne nabywa Józef Kossakowski, biskup inflancki. W 1787 r. dzierżawcą dóbr Chrzęsne był Michał Krajewski, ale jeszcze w tym samym roku nowym nabywcą zostaje Franciszek Jan Nepmucen Przyłuski starosta Międzyleski.

W 1739 r. sprzedaje Chrzęsne Tomaszowi Kubin do Tylli, cześnikowi Lwowskiemu, następnie odkupuje je od ojca Jan de Tylli i sprzedaje natychmiast Antoniemu Siarczyńskiemu.

W 1832 roku, właścicielem majątku Chrząsne został Mateusz Morawski. W 1856 r. z kolei, Chrząsne kupuje je Wincenty Koskowski od spadkobierców Morawskiego. Po jego śmierci, w 1887 r., Chrząsne dziedziczą żona i dzieci zmarłego, ale w 1890 r. odkupuje je od nich Wincentyna Koskowska, a następnie przekazuje swemu mężowi, Zygmuntowi Karskiemu.

Dobra te zostają w posiadaniu rodziny Karskich do 1944 r.

Przebieg i wyniki badań:

W celu osuszenia fundamentu pałacu, stopniowo go odsłaniano - na głębokość 0,30 – 0,40 m. Odkryto opaskę z cegieł wokół całego budynku. Na podstawie wymiarów i wyglądu cegieł, odsłonięte fragmenty fundamentu - od strony wschodniej, południowej i zachodniej, można datować na wiek XVII. Po północnej stronie pałacu, odsłonięto fundament, został wykonany z cegły gotyckiej (XV w./XVI w.), który różnił się od wcześniej odsłoniętych fundamentów. Dopiero na cech gotyckich położono pas cegieł wykonanych w wieku XVII, stanowiących fundamentowanie pałacu. W narożniku północno- zachodnim pałacu, odsłonięto warstwę cegieł gotyckich, ułożonych regularnie, przypominających posadzkę. Cegły ułożono na planie prostokąta, o wym. ok. 1,0 m x 0,8 m. W środkowej części fundamentu położonego od strony północnej, odsłonięto kilka dużych kamieni, spojonych zaprawą wapienną, ułożonych wzdłuż fundamentu. Pas kamieni miał około 1,5 m. długości i około 0,5 szerokości. W części północnej pałacu, (zwłaszcza w okolicy narożnika północno- zachodniego), znaleziono w humusie dużą ilość XVII wiecznej ceramiki, fragmenty kości zwierzęcych i drobne fragmenty szkła witrażowego.

Fundament był wkopany w jasny, średnioziarnisty, dość zbity piasek. Wykonano dokumentację fotograficzną odsłanianych fundamentów pałacu.

Fundament spichlerza odsłonięto również na głębokość ok. 0,3-0,4 m, jedynie przy wejściu do budynku wykonano wykop o głębokości około 0,5 m. Wykonano dokumentację fotograficzną. Fundament budynku gospodarczego odsłonięto na głębokość ok. 0,2 – 0,3 m., wykonano dokumentację fotograficzną.

Opis warstw :

1. warstwa szaro-brązowego piasku – humus współczesny
2. warstwa szarobrazowego piasku, przemieszanego z drobkami gruzu ceglanego, zaprawy wapiennej i niewielką ilością ciemnożółtego, lekko wilgotnego piasku.
3. warstwa ciemnożółtego, średnioziarnistego piasku, z niewielką ilością zacieków żelazistych oraz z nielicznymi wtrętami szarżółtawego piasku .

Wnioski konserwatorskie:

W związku z odsłonięciem od strony północnej pałacu fundamentu zbudowanego z warstwy cegieł gotyckich, ułożonych regularnie, przypominających posadzkę, oraz dużych kamieni, spojonych zaprawą wapienną, ułożonych wzdłuż fundamentu, zalecono wykonanie wykopaliskowych badań archeologicznych, od strony północnej pałacu.

mgr Marzenna Kasprzycka